

KERKÜKLÜ MEHMED MİHRÎ VE "EL-ESERÜ'L-CELÎL FÎ MEDH ALÂ İSMÂÎL" ADLI ESERİ

Ahmet AKDAĞ¹

Özet

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşamış olan Kerküklü Mehmed Mihrî, Arapça, Türkçe ve Farsça dillerinin yanı sıra Fransızca ve İngilizceyi de bilen ve bu dillerin gramerleri üzerine çeşitli eserler kaleme alan bir âlimdir. Mehmed Mihrî'nin eserlerinin büyük çoğunluğu gramer üzerine yazılmıştır. Bu durum, onun iyi bir dil eğitimi almış olduğunu göstermektedir. Mehmed Mihrî, gramer haricinde belâgat konusu ile seyahatname türünde eserler de yazmıştır. Bu çalışmada onun belâgatle ilgili yazdığı el-Eserü'l-Celîl fî Medh Alâ İsmâîl adlı eseri üzerinde durulmuştur. Bazı kaynaklarda Fenn-i Bedî' ismiyle de kaydedilmiş olan bu eser, belâgatin bedî' konusuyla ilgili bazı sanatları ile bazı nazım şekillerini ele almaktadır. Nerede ve ne zaman basıldığı belli olmayan bu eser, müellifin mukaddimede bildirdiğine göre eserin harflerinin ebcet hesabına göre sayı değerleri toplandığında elde edilen H. 1291 yani M. 1874 yılında telif edilmiştir. Çalışmamızda Mehmed Mihrî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra yukarıda söz konusu edilen eserin muhtevası özetlenmiştir. Eserin muhtevası özetlenirken müellifin eserde yer alan terimlere dairki tarifleri birebir alıntılanmış ve genellikle söz konusu terimlere misal getirilen şiirlerin kime ait olduğu veya bu şiirlerin hangi eserlerden alındığı belirtilmiştir. Eserde misal getirilen şiirlerin büyük çoğunluğu Mehmed Mihrî'ye aittir. Mehmed Mihrî'nin bu eserdeki şiirleri, Mısır hıdvi (valisi) İsmail Paşa'ya methiye olarak kaleme alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: Kerkük, Mehmed Mihrî, belâgat, bedî'.

MEHMED MİHRÎ FROM KIRKUK AND HIS WORK CALLED "EL-ESERÜ'L-CELÎL FÎ MEDH ALÂ İSMÂÎL"

Abstract

Mehmed Mihrî, who lived during the last decades of Ottoman Empire, was a polyglot scholar speaking French and English as well as Arabic, Persian and Turkish. He penned several books about the grammatology of these languages. The majority of his studies are conducted on grammar, which demonstrates that he was well educated in languages and linguistics. Yet, apart from grammar, he also wrote travelogues and books about rhetoric. The present study deals with his book written about rhetoric, el-Eserü'l-Celîl fî Medh Alâ İsmâîl. This work, which is also referred as Fenn-i Bedî, addresses and discusses bedî of rhetoric and some types of verse. Although where and when this book was published remained unknown, the author of the book stated in his introduction that it was written in 1291 (that is 1874 according to Gregorian calendar) based on the assumption made in line with abjad by interpreting the number values of the letters and translating them into numbers. In this study, after relating some information about Mehmed Mihrî's biography and his works, the content of the aforementioned work is summarized. In the summary, the definitions of the terms by the author are quoted verbatim; the writers of the poems presented as exemplars for the definitions or their sources are specified. Most of the poems presented in the work are written by Mehmed Mihrî. His poems included in this work are penned as eulogies for İsmail Pasha, the governor of Egypt.

Keywords: Kirkuk, Mehmed Mihri, rhetoric, bedi'.

¹ Araş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetakdag4402@gmail.com.

Giriş

İslâm coğrafyasında önemli bir yer teşkil eden belâgat ilmi, Sekkâkî'nin Miftâhu'l-ULûm adlı eserinden itibaren müstakil eserlere konu olmaya başlamıştır. Miftâu'l-ULûm'dan sonra belâgate dair yazılan eserler, Miftâhu'l-ULûm'un şerh, muhtasar, tercüme ve hâşiyeleri şeklinde kaleme alınmıştır. Bunlardan Hatîb el-Kazvînî'nin Telhîsü'l-Miftâh'ı, Taftâzânî'nin Mutavvel ile Muhtasar'ı ve Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh'ı en önemlileri olup geniş bir coğrafyada etkili olanlardır. Söz konusu eserler üzerine Osmanlı âlimleri tarafından da çok sayıda eser kaleme alınmıştır. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yaşamış Osmanlı dönemi âlimlerinden Kerküklü Mehmed Mihrî de yukarıda isimleri verilen eserlerden hareketle belâgat ilminin bazı konuları ile bazı nazım şekillerini ele alan bir eser yazmıştır. Mehmed Mihrî'nin bahsedilen eserinin adı "el-Eserü'l-Celîl fî Medh Alâ İsmâîl" şeklindedir. Aşağıda evvela Mehmed Mihrî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş ve ardından söz konusu eserinin muhtevası özetlenmiştir.

1. KERKÜKLÜ MEHMED MİHRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

a. Hayatı

Asıl adı Mehmed olup şiirlerinde Mihrî mahlasını kullanan Mehmed Mihrî, Kerküklü Molla İbrahim Efendi'nin oğludur. H. 1265/M. 1849 yılında Kerkük'te doğmuştur. Babası Kerkük mollalarından olduğu için Mehmed Mihrî'nin ilk tahsilini babasından almış olması kuvvetli bir ihtimaldir. Kerküklü şair Mehmed Sâdık, Mehmed Mihrî'nin Kerkük'te iken Müsellim Hüseyin Bey Camisi'nde hocalık yapan Molla Mevlüt'ten de ilim tahsil ettiğini belirtmiştir. Kerkük'te Büyük Tekye adıyla bilinen Kadirîler dergâhında büyüyüp yetişen Mehmed Mihrî, Kerkük'te bulunduğu süre içerisinde akâid-i diniyye, sarf, nahiv, mantık, beyân, bedî' ve arûz ilimlerini tahsil ederek söz konusu ilimlere vâkif olmuştur (Terzibaşı 2013: 12-13).

Mehmed Mihrî, H. 1281/M. 1864 yılında İstanbul'a giderek Mustafa Fazıl Paşa'ya intisap etmiştir. İstanbul'da iken uzun bir süre Mustafa Fâzıl Paşa'nın çocuklarını okutmuştur. Daha sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın yardımıyla Babiali Tercüme Odası'na girmiş ve burada Hariciye kaleminin Arapça ve Farsça mütercimlik vazifesini yapmıştır. Söz konusu vazifeyi dokuz yıl sürdürdükten sonra devlet tarafından İran'ın Hoy şehrine şebbender (konsolos) olarak tayin edilmiştir. et-Tuhfetü'l-Abbâsiyye adlı eserinin dibacesinde verdiği bilgiden hareketle Şebbenderlik vazifesinin dört yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu vazifesi sonlandıktan sonra tekrar İstanbul'a dönen Mehmed Mihrî, Mustafa Fâzıl Paşa'nın vefat ettiğini öğrenince vefa göstergesi olarak Mustafa Fazıl Paşa'nın Mısır'da bulunan ailesini ziyaret etmek için Mısır'a gitmiştir. Mısır'da iken et-Tuhfetü'l-Abbâsiyye adlı eserini yazarak Mısır Prensi Abbâs Bey'e ithaf etmiştir. Mehmed Mihrî, H. 1315/M. 1897 yılında tekrar Babiali Tercüme Odası'na tayin edilmiştir. Kaynaklarda Mehmed Mihrî'nin nerede ve ne zaman öldüğünün bilinmediği yazılmaktadır. Bazı kaynaklarda Mehmed Mihrî'nin Birinci Dünya Savaşı'na kadar hayatta kaldığı bazı kaynaklarda ise 1915-1920 tarihleri arasında vefat ettiği rivayet edilmiştir (Terzibaşı 2013: 12-14; Batislam 2011: 295; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1986: 210; Mehmed Mihrî 1884: 7; Arslan 2014).

Mehmed Mihrî Türkçe, Arapça ve Farsçanın yanı sıra İngilizce ve Fransızca'yı da öğrenmiştir. Mihrî'nin eserlerinde yer alan şiirlerin çoğu methiye özelliği taşımaktadır. Şiirlerinde genellikle zamanın sultanı veya yöneticisini övdüğü görülmektedir. Söz gelimi el-Eserü'l-Celîl fî Medh Alâ İsmâîl adlı eserinde yer alan şiirlerin büyük çoğunluğunda Mısır Hıdivi İsmail Paşa'yı övmektedir. Rehber-i Lisân adlı eserinin mukaddime kısmında ise Sultan II. Abdulhamid'i öven manzumelere yer vermiştir. Mihrî, bazen aynı konuyla ilgili olarak Arapça, Türkçe ve Farsça aynı anlamlar ihtiva eden şiirler yazmıştır. Bu özelliği, onun her üç dilde de şiir yazabilecek kabiliyette olduğunu göstermektedir.

b. Eserleri

1. et-Tuhfetü'l-Abbâsiyye li'l-Medreseti'l-Aliyyeti't-Tevfikiyye: Mehmed Mihrî Efendi'nin Arapça, Farsça, Türkçe ve Fransızca olmak üzere dört dilde yazdığı bu eser, ecnebi dilini öğrenmek isteyen Mısır halkına faydalı olması arzusuyla yazılmış olup Mısır Prensi Abbâs Bey'e ithaf edilmiştir. Müellif, dibace kısmında eserin sebeb-i telifini şu şekilde açıklamıştır:

"... Mısrâ geldikde bura âhâlisiniñ elsine-i ecnebiyye ta'allümüne ve keşret-i meyl-i rağbetlerini müşâhede eyledigimde memâlik-i İslâmiyyeniñ her bir noktası nokta-i nazar ve merdümek-i başâr kadar nezd-i 'âcizânemde 'azîz ve kıymetli bulunmuş olmağla ebnâ-yı vaţana bir hidmet-i vecîzede bulunmağ ümîd ve arzûsuyula Avrupanıñ luğâtından en laţîf ve zarîf Fransız luğatı ve luğât-ı memâlik-i İslâmiyyeden dağı en mergûb ve mağbûl 'Arabî ve Türkî ve Fârsî luğâtını şâmil işbu kitâb müte'addid kütübden iktîfâf ve tercüme ve te'lîf olunup velî'ahd-i hıttâ-i Mısr Prens 'Abbâs Beg Efendi hazretleriniñ nâm-ı nâmiyeleriyle tezhîb ü tezyîn ve et-Tuhfetü'l-'Abbâsiyye li'l-Medreseti'l-'Aliyyeti't-Tevfikiyye 'unvânıyla mu'anven kıldını" (s. 7).

Eser, karşılıklı sayfalar halinde dört sütundan oluşmaktadır. Bu sütunlardan biri Fransızca, biri Arapça, biri Farsça ve biri de Türkçedir. Müellif, bahsettiği konuları, tarif ettiği canlı veya cansız şeyleri, soru-cevap tarzında yer verdiği karşılıklı konuşmaları, şiirleri, atasözlerini, fıkraları vb. ifadeleri söz konusu dört dille de yazmıştır. Müellif, eserinde zaman zaman kendi şiirlerinin yanı sıra Sa'dî'den ve Pend-i Attâr'dan da misaller getirmiştir.

Fihrist ile birlikte toplam 334 sayfadan oluşan bu eser, H. 1301/M. 1884 yılında Mısır'da Bulak Matba'asında basılmıştır.

2. Rehber-i Lisân: Bu eser, İstanbul'da H. 20 Recep 1320/M. 23 Ekim 1902 tarihinde Matba'a-i Osmânî'de basılmış olup 773 sayfadan oluşmaktadır. Dört bölümden oluşan bu eser, Türkçe, Farsça, Fransızca ve İngilizce olarak yazılmıştır. Eserin birinci kısmı yüz dersten oluşup harf-i tenkîr, harf-i ta'rîf, cem'-i teşkil, fi'l-i kıyâsî, istifhâm ve nefy, semâ'î cem'leri, izâfât, ism-i tafdîl, zamâir-i istifhâmiyye, zamâir-i şahsiyye, ef'âl-i ensâriyye, zamâir-i mevsûliyye, ef'âl-i kıyâsiyye, ef'âl-i mechûliyye, ef'âl-i mutâva'a, sîga-i masdariyye, ism-i fâil ve mef'ûl konularını anlatmaktadır. Eserin ikinci kısmında esmâ-yı a'dâd, a'dâd-ı vasfiyye, ef'âl-i gayr-ı kıyâsiyye, hurûf-ı câre ve hurûf-ı âtife gibi konular ele alınmıştır. Üçüncü kısımda Fransızca, İngilizce, Türkçe ve Farsça durûb-

emsâl-i edebiyeye yer verilmiştir. Dördüncü kısımda ise envâ'-ı muharrerât, senedât ve mu'âmelât-ı ticâriyye ile ilgili yazılar yer almaktadır.

Eserin mukaddime kısmında 1 tevhîd, 1 naat ve Sultan II. Abdülhamid'i övmek için yazılan 5 şiir yer almaktadır. Eserin 19. sayfasında ise Mehmed Mihrî'nin resmi bulunmaktadır. Söz konusu resmin altında şu beyit bulunmaktadır:

"*Hâk ile yeksân olur bir gün vücūdun Mihriyâ*

Bâri kılsın şafha-i 'âlemde resmin yâdjâr"

Mukaddime kısmında eserin sebep-i telifi, muhtevası ve eserde nasıl bir usul izlendiği müellif tarafından şu şekilde bildirilmiştir:

"*Gıbta-bahşâ-yı edvâr ü a'sâr olan 'aşr-ı hazret-i hilâfet-penâhilerinde erbâb-ı 'ilm ü 'irfân müstağrak-ı deryâ-yı ni'am-ı bî-pâyân ve el'tâf u 'inâyet-i mâlâ-nihâye olmağda ve bu sûretle 'umûm-ı bende-gân ve teb'a-i vezîr-i dostân tarîk-i terakki 'ilm ü ma'ârifde şevk ve gayretleri mertebe-i kemâl bulmağda olmasına binâ'en Bâb-ı 'Âlî Hâriciye tercüme otaşı hulefâsından Mehmed Mihrî Kerkükî nev-resîd-gân-ı ebnâ-yı vağan İngilizce ve Fransızca lisânlarını sühûletle taşşil edebilmek için bir tarz-ı bihîn ve tarîk-i güzîn olarak işbu kitâbı dört lisân üzere ya'nî İngilizce Fransızca Türkçe Fârsîce te'lif edip bunlardan Fransızca ve İngilizce olan cümle-i müfredât-ı kelimât ve ingilizce ekşeri 'ibârâtın şüret-i telaffuzları Türkçe hurûf ve harekâtıyla önlerinde yazıldığı mişilli Türkçe ve Fârsîce dağî tercümeleri muqâbillerinde tahtîr olunmuştur. Tâ ki mezkûr lisânların taşşiline râğib ü tâlîb olan Türk ve Fars h'âcesiz ve sühûletle kendi kendilerine taşşil edebilsinler" (s. 7-8).*

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi Mehmed Mihrî, İngilizce ve Fransızca kelime ve ibareleri Türkçe harflerle yazdığı gibi Türkçe ve Farsça kelime ve ibareleri yabancılar tarafından kolaylıkla okunabilmesi için Latin alfabesiyle de yazmıştır. Mehmed Mihrî, bu tutumuyla Türkçenin yeni harflerle yazılmasına ilk teşebbüs edenlerden olmuştur (Terzibaşı 2013: 16).

3. et-Tuhfetü'l-Behiyye fî'l-Lisâni'l-İngiliziyeye ve'l-Fransaviyye ve'l-Arabiyye ve't-Türkiyye: Mehmed Mihrî'nin bu eseri Rehber-i Lisân adlı eserindeki Farsça kısımlarının çıkartılarak yerine Arapça kısımların eklenmesiyle meydana gelmiştir. Mehmed Mihrî'nin Rehber-i Lisân adlı eserinin mukaddime kısmında bu durum şu cümlelerle dile getirilmiştir: "*Haķîr işbu kitâbın sebki ve tertibi üzere diğeri bir kitâb te'lif edip faķaķ lisân-ı Fârsî yirine lisân-ı 'azbu'l-beyân 'Arabî derc ve et-Tuhfetü'l-Behiyye fî'l-Luğati'l-İngiliziyeye ve'l-Fransaviyye ve'l-Arabiyye ve't-Türkiyye ismiyle tesmiye kılnmıştır" (s. 9).*

4. Tercüme-i Arûsnâme: Mehmed Mihrî'nin bu eseri, Mîrzâ Mehdî Hân'ın Arûsnâme adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Basılmış hali 24 sayfadan oluşan eserin nerede, ne zaman ve hangi matba'a tarafından basıldığı belirtilmemiştir. Eserin Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonu 659/SÖ, 45078/NE ve 20537/SÖ numaralarda nüshaları kayıtlıdır. Eserin başında Mehmed Mihrî'nin 2 beyti, Iraklı şairlerden Rıza Efendi ile Urfalı Muhyiddin Mahvî Efendi'nin takrizleri bulunmaktadır.

Eserin dili son derece ağırdır. Eserde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere çok fazla başvurulmuştur. Mütercim, kullandığı bazı kelimelerin manasını dipnotta vermiştir. Söz gelimi "gâze" kelimesinin anlamı dipnotta şu şekilde verilmiştir: "*Kadınlar yüzlerine sürerler dört eczâdan müretteb bir ilâcdır*" (s. 6).

5. Sudan Seyâhatnâmesi: Bu eser, Mehmed Mihrî'nin Prens Yûsuf Kemâl Bey ile birlikte 28 Ocak 1909 tarihinden itibaren Mısır'dan Sudan'a yaptıkları seyahati anlatmaktadır. Eserin ana kısmı olan seyahat kısmına geçilmeden önce "ifâde", "seyâhatnâmenin me'hazları", "mukaddime" ve "tahdîs-i ni'met" kısımlarına yer verilmiştir. "ifâde" başlığında eserin içeriğine, "seyâhatnâmenin me'hazları" kısmında eser yazılırken istifade edilen kaynaklara, "mukaddime" kısmında Sudan hakkında bilgi verildikten sonra Avrupalıların seyahat anlayışı ve seyahatin faydalarına, "tahdîs-i ni'met" başlığında ise Prens Yûsuf Kemâl Bey'in övgüsüne yer verilmiştir.

Eserin ana kısmı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Mısır'a, ikinci bölüm ise Sudan'a ayrılmıştır. Müellif, Mısır ve Sudan'ın siyâsî, tarihî, ictimâî, dinî, zira'î, ma'denî, cinsî, coğrafi vb. durumlarını seyahat boyunca elde ettiği gözlemler ile yararlandığı kaynaklardan hareketle okuyucuya aktarmaktadır. Eserde Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerin yanı sıra çok sayıda resim ve haritaya da yer verilmiştir.

Bu eser, İstanbul'da H. 15 Ramazan 1328/M. 20 Eylül 1910 tarihinde Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matba'ası'nda basılmıştır. Mehmed Mihrî'nin bu eserini Dilek Batislam bir makale ile tanıtmıştır (2011: 295-304).

6. Rihletü Mısır ve's-Sudan: Bu eser, müellifin yukarıda tanıtılan Sudan Seyâhatnâmesi adlı eserinin müellifin kendisi tarafından Arapçaya tercümesidir. Eser, H. 1332/M.1914 yılında Mısır'da Hilâl Matba'ası'nda basılmıştır (Terzibaşı 2013: 17).

7. Cülûsnâme-i Sultân Abdülhamîd Hân-ı Sâni: H. 1293/M.1876 yılında basılan bu eser, toplam 4 şiir ihtiva etmektedir. Bu şiirlerden üçü Sultan Abdülhamid'in tahta geçişini anlatan tarih manzumeleri, biri ise Sultan II. Abdülhamid'in kılıç kuşanma törenini anlatan kasidedir. Tarih manzumelerinden ikisi Türkçe biri ise Farsçadır. Türkçe olanlardan biri 9 beyit, diğeri 1 beyit iken Farsça olanı ise 10 beyittir. Kılıç kuşanma törenini anlatan şiir ise 73 beyitten müteşekkil olup Farsçadır.

8. Tehniyyetnâme-i Hıdîviyye: Bu eser, Mısır Hıdivi Mehmed Tefvik hakkında yazılan ikisi Türkçe ve ikisi Farsça olmak üzere toplam 4 kasîde ihtiva etmektedir. Eserin nerede ve ne zaman basıldığı belirtilmemiştir (Terzibaşı 2013: 18).

9. el-Eserü'l-Celîl fî Medh Alâ İsmâîl: Bu eser hakkında çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı bilgiler verilmiştir. Yukarıda zikredilen eserlerin dışında İlaveli Güldeste, Mu'allim-i İnşâ, Mu'allim-i Tercüme ez-Fransavî be-Türkî, Muhtasar Sarf-ı Osmânî vb. gibi Mehmed Mihrî'ye atfedilen başka eserler de mevcuttur. Ancak bu eserler, Seyfettin Özege'nin Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu adlı eserinde Mehmed Mihrî'nin çağdaşı olup Mihrî mahlasını kullanan Mihran Apikyan'a ait olarak gösterilmiştir (Özege 1973: 463; 1975: 1177, 1211). Aynı zamanda Ata Terzibaşı da Kerkük Şairleri adlı eserinin Mehmed Mihrî maddesinde bu eserlere yer vermemiştir.

2. MEHMED MİHRÎ'NİN EL-ESERÜ'L-CELÎL FÎ MEDH ALÂ İSMÂÎL ADLI ESERİ

Taş basması 88 sayfadan oluşan bu eserin nerede, ne zaman ve hangi matba'ada basıldığı belirtilmemiştir. Kaynaklarda eserin basım yeri ve yılı hakkında muhtelif bilgiler yer almaktadır. Söz gelimi Kâzım Yetiş, eserin M. 1872 yılında İstanbul'da basıldığını belirtmişken (2016: 66) Mehmet Arslan H. 1302/M. 1884 yılında Kahire'de basıldığı bilgisine yer vermiştir (2014). Eldeki mevcut nüshalarda herhangi bir kayıt bulunmadığı için şimdilik konu hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak eserin telif tarihi mukaddime kısmında müellif tarafından belirtilmiştir. Müellif, "*tesmiye itdigim ism ve târih-i te'lifî muhtevî olan işbu el-Eserü'l-Celîl fî Medh 'Alâ' İsmâ'îl nâm risâle-i 'âcizâneme ...*" (s. 5) şeklindeki cümlesiyle eserin ismindeki harflerin ebcet değerlerinin toplamının, eserin telif tarihini verdiğini bildirmektedir. Eserin ismini oluşturan harflerin ebcet değerlerinin toplamı 1291 rakamını vermektedir. Bu rakam H. 1291/M. 1874 tarihine işaret etmektedir. Bu bilgidен hareketle eserin basım yılı ile ilgili yukarıda verilen 1872 tarihinin, eserin basım yılı olması mümkün görünmemektedir.

Mehmed Mihrî'nin taş basması 88 sayfadan oluşan el-Eserü'l-Celîl fî Medh Alâ İsmâîl adlı eserinin matbu nüshaları şu kütüphanelerde kayıtlı bulunmaktadır:

1. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Aşiyân Koleksiyonu 250/1
2. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonu 162271
3. Toronto Üniversitesi Kütüphanesi PL 181 M55 18
4. İSAM Kütüphanesi GNL. (NÇ) 002276N
5. İSAM Kütüphanesi GNL. (NÇ) 002902N

Eser, Mehmed Mihrî'nin portresi ve portrenin altında yer alan "*Mü'ellifü'l-Eserü'l-Celîl fî Medh 'Alâ İsmâ'îl Mehmed Mihrî 'an hulefâ-i ota-i tercüme-i Bâb-ı 'Âlî'*" (s. 1) ifadesi ile başlamaktadır.

Eserin 2 ile 5. sayfaları arasında mukaddime kısmı yer almaktadır. Mukaddime kısmı besmele ve salvele ile başlamaktadır. Müellif, besmele ve salvele bölümlerinden sonra eserin telif sebebini açıklar. Burada bir insanın fânî dünyada ancak yazacağı seçkin eserler ve söyleyeceği güzel sözler sayesinde adını yaşatabileceğini söylemektedir. Müellif, bu düsturu esas alarak söz konusu eserini yazdığını belirttiğinden sonra ismini Mehmed Mihrî şeklinde zikreder.

Mehmed Mihrî, şiir ve inşa taliplerinin belâğatin konularından evvela bedî' ilmini öğrenmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bedî' ilmini öğrenmek isteyenler için bir risale kaleme aldığını belirten müellif, bu risâlenin ismini el-Eserü'l-Celîl fî Medh 'Alâ' İsmâ'îl olarak zikretmiştir:

"... heves-kârân-ı şî'r ü inşâ olanlara taḥsîli lâzım gelen ma'lûmât-ı belâğat-efzânîñ birincisi 'ilm-i bedî' olup bu fenn-i celîlden bî-behre olan erbâb-ı şî'r ü inşâ kuvve-i iktirâ' ü iktirâḥlarıyla nazm ve neşr inşâ idabilirler ise de kem ü kesrden sâlim olamayacağı ma'lûm-ı bedâ'î' -âşnâ'yân ve müsellemler-i

dağâyık-şinâsân olmağla 'ilm-i mezkûreniñ uşul ü fûrû'ını ve aqsâm u envâ'ını ve emşâl ü şevâhid-i müfideyi hâvî ve tesmiye itdigim ism ve târih-i te'lîfi muhtevî olan işbu el-Eserü'l-Celîl fî Medh 'Alâ İsmâ'il nâm risâle-i 'âcizâneme ..." (s. 4-5).

Müellif, her ne kadar belâgat ilminin bedî' konusuyla ilgili sanatlarını anlatan bir eser yazdığını söylese de, eserde bedî' konusunun bütün sanatları yer almamakta ve bedî' dışındaki bazı konular da bulunmaktadır. Eserde yer alan bedî' iliminin dışındaki konular; beyân ilminin teşbîh ve istiâre konuları, nazım şekillerinden gazel, kasîde, teşbîb, tercî-i bend, musammat, müstezâd, rubâ'î, ferd ve mesnevî konuları ile belâgate dâhil edilen hünerlerden mu'ammâ, lugaz, tazmîn ve muvaşşah şeklindedir. Eserde bedî' konusu klâsik belâgat kitaplarında alışlagelen lafzî ve manevî güzellikler şeklinde herhangi bir tasnife tabi tutulmadan anlatılmıştır. Müellif bedî' iliminin tarsî', cinâs ve çeşitleri, reddü'l-acz ale's-sadr, reddü's-sadr ale'l-acz, iştikâk, sec', tezâd, i'nât, îhâm, iltifât, siyâkatu'l-a'dâd, tensîku's-sıfat, mütelevvin ve tecâhül-i ârif konularını ele almıştır.

Mukaddime kısmının sonunda bu eserde yer alan beyitlerin Mısır hıdivi İsmail Paşa'nın vasıflarını övmek amacıyla kaleme alındığı belirtilmiştir. Müellif, İsmail Paşa'yı "*ol mihr-i sipîhr-i 'izzet neyyir-i evc-i rif'at mehd-i bünyân-ı devlet müşîr-i erkân-ı sa'âdet kâmi'-ı mebânî-i cûd u i'tisâf nâşir-i mübâşir-i 'adl ü inşâf nizâmü'l-'âlem nâzım-ı menâzımu'l-ümem Hıdîv-i a'zam hazretleri*" (s. 5) gibi sıfatlarla övmüştür.

Eserde ele alınan ilk konu tarsî'dir. Tarsî' konusu eserin 5 ile 12. sayfaları aralığındadır. Tarsî' "*aşl-ı luğatde altun ve gümüşi cevâhir ile tezyîn etmege ve işlâhda ebyât ve escâ'da kelâmı kıt'a kıt'a edip muhtelif kıt'alarda olan elfâza nazîr nazîrine ve 'aded-i harf ve âhîr harekâtları revî kâ'idesine muvâfaqat edilmesine denilir*" (s. 5) şeklinde tarif edildikten sonra konuya Arapça 1 beyit, İsmail Paşa'yı öven 15 beyitlik Türkçe bir şiir ile 31 beyitlik Farsça bir şiir misal getirilmiştir.

Eserin 6. sayfasında İsmail Paşa'nın portresi yer almaktadır. Portrenin altında Türkçe "Der-sitâyiş-i Zât-ı Hâzret-i Hıdîv-i Mısr İsmâ'îl Paşa *ادام الله اجلاله كيف ما يشاء*" ve Fransızca "Son Altesse Vice-Royale le Khedive D'egypte Ismail Pacha" ifadeleri bulunmaktadır.

Eserin 12 ile 21. sayfaları arasında "tecnîsât" başlığı altında cinâs ve çeşitleri ele alınmıştır. Müellif, evvela cinâsı "*beyne'l-lafzeyn ol iki lafzın telaffuzda ve kitâbetde birbirine müşâbih olmasıdır*" (s. 12) şeklinde tarif etmiş ve ardından cinâsı "*evvelâ tecnîs-i tām şāniyen tecnîs-i nāqış şālîşen tecnîs-i zāid rābi'an tecnîs-i mürekkeb hāmisen tecnîs-i mükerrer sādisen tecnîs-i muṭarraf sābi'an tecnîs-i ḥaṭdır*" (s. 12) şeklinde 7 kısma ayırmıştır. Daha sonra zikrettiği bu cinâs çeşitlerinin tek tek tariflerini yapmış ve bunlara Arapça, Farsça ve Türkçe misaller getirmiştir.

Tecnîsin çeşitlerinden tecnîs-i tām "*oldur ki iki lafz veyâhod ziyâde telaffuzda ve kitâbetde ve 'aded-i hurûf ve harekât u sekenâtda yek-digere muvâfiḡ ve ma'nen muḡâlif buluna*" (s. 12) şeklinde tanımlanmıştır. Müellif, bu tanımdan sonra Arapça "زائر السلطان الجائر كزائر الليث الزائر" [Zâlim sultânı ziyaret eden, kükreyen arslanı ziyaret eden gibidir]" (s. 12) cümlesi ile biri Türkçe 3 beyittten müteşekkil ve diğeri Farsça 4 beyittten müteşekkil 2 şiiri misal getirmiş ve bu şiirlerdeki sām kelimesinin manaları üzerinde durmuştur:

"Der-sitâyiş-i Zât-ı Hazret -edâmallahu eclâlehu-

Ey dâver-i dâr-ı himem ey hured-i ahşâm

Kemter hîdemiñ pençe durur Rüstem ile Sâm

Tenvîr eder mâhçe-i râyet-i ‘adliñ

Zulmât-ı şeb-i muzlimi mânend-i meh-i sâim

Seyfiñ ola ta‘liq eger çarha şanurlar

Kim levh-i sipih üzre ‘ayân oldı yine sâim

Fârsî

چون موم كداز زر كرانی كمر سنك

حلم تو اكر وضع شود بر جبل سام

سازد بعد و نائرة اتش قهرست

کاری که نماید نیبستان شرر سام

بر چرخ رسانید می مدح تو اكر چرخ

مغموم نمیکرد مرا از مرض سام

در میکده دهر بجای می شادی

اعدای تو نوشندز ساقی اجل سام

Evvelâ Sâm Zâl'ın pederi ve Rüstem'in ceddidir. Şâniyen mâh-ı sâim hâkîm-i muhni' şu'bede ile peydâ etdiği mâha derler ki altmış gece nehr-i Nahşeb kırbunda bir kapudan çıkıp dört fersah yere dek ziyâ verirdi. Şâlişen kavs u kuzah ismidir. Râbi'an bürhân-ı mâverâ'ün-nehr ve kâmûs ile Hindîlere vâkı' bir tağıñ ismidir diyü beyân etmişlerdir. Hâmisen âteş sâdisen bir marâzdır sâbıkan zehr ve mevt ma'nâlarıdır" (s. 13-14).

Tecnîs-i nâkıs "oldur ki iki lafz hürüfda yek-dîgere muvâfiq ve harekât u sekenâtda muhâlif olalar" (s. 14) şeklinde tarif edilmiş ve tecnîs-i nâkıs 1 hadîs-i şerîf, 2 beyitlik Arapça, 3 beyitlik Türkçe ve 3 beyitlik Farsça birer şiir örnek verilmiştir.

Tecnîs-i zâid "*buña tecnîs-i müzeyyel daği derler ki hürûf ve harekâtda tamâm ittişâf olduğdan soğra birisiniñ âhîrinde bir ħarf ziyâde ola*" (s. 15) şeklinde tarif edilmiş ve 1 Arapça beyit, 3 beyitlik Türkçe ve 4 beyitlik Farsça şiirler misal getirilmiştir. Tecnîs-i zâide misal getirilen Arapça beyit, Ebû Temmâm'a ait olup Telhîsü'l-Miftâh'ta da söz konusu cinas çeşidine misal getirilmiştir (Yanık vd. t.y.: 151).

Tecnîs-i mürekkebe "*tecnîs-i tām gibidir lâkin bunuñ bir ħarafında veyâĥod iki ħarafında terekkeb ola*" (s. 16) şeklinde tarif edilmiştir. Tecnîs-i mürekkebe biri Arapça 2 beyitten oluşan ve diğeri Farsça 6 beyitten oluşan 2 şiir misal getirilmiştir.

Tecnîs-i mükerrer "*oldur ki birisiniñ evvelinde ziyâde ħarf ola*" (s. 17) şeklinde tanımlanmıştır. Mehmed Mihrî, tecnîs-i mükerrer konusuna Abdurrezzâk et-Tantarânî'nin Kasîde-i Tantarâniye adıyla bilinen kasîdesinin ilk beytinin (Uzun 2003: 156) yanı sıra kendisine ait üçer beyitlik biri Türkçe ve diğeri Farsça 2 şiiri örnek olarak vermiştir.

Tecnîsin çeşitlerinden tecnîs-i mutarraff "*oldur ki âhîrlerinde olan ħarfîñ biri muğâyir ola*" (s. 19) şeklinde tarif edildikten sonra konuyla ilgili Arapça bir cümle, Arapça bir beyit, 3 beyitlik Türkçe ve 3 beyitlik Farsça şiirler misal getirilmiştir.

Tecnîsin çeşitlerinden yedincisi olan tecnîs-i hat ise "*buña tecnîs-i muzâri'at ve müşâkelet daği derler şöyle ki ebyât ve escâ'da birtağım kelimât getirip ve ol kelimât resm-i kitâbetde yek-diğere müşâbih ola*" (s. 20) şeklinde tarif edilmiş ve buna Ebû Temîm el-Muizz Lidînillâh'a ait Arapça bir beyit, Mehmed Mihrî'ye ait 3 beyitlik Türkçe ve 3 beyitlik Farsça şiirler misal getirilmiştir.

Eserin 21 ile 27. sayfaları arasında "reddü'l-acz ale's-sadr" konusu ele alınmıştır. Müellif, bu konuyu reddü'l-acz ale's-sadr ve reddü's-sadr ale'l-acz olmak üzere iki kısma ayırmış ve her iki kısmı da kendi içerisinde nev'-i evvel ve nev'-i sâni olmak üzere iki başlıkta değerlendirmiştir. Reddü'l-acz ale's-sadrın birinci nev'i "*oldur ki âhîr-i lafzeyn-i mükerrereyn veya mütecâniseyn âĥer beytde ve lafz-ı âhîr şadr-ı mışra'-ı evvelde vâki' ola*" (s. 21) şeklinde tarif edildikten sonra müellife ait 2 şiir ile örnekendirilmiştir. Bu şiirlerden biri Türkçe 4 beyitten diğeri ise Farsça 8 beyitten oluşmaktadır. İkinci nev' ise "*nev'-i evvel gibi 'aczde vâki' olan kelime bi-'aynihi şadrda mezkûr ola ve ma'nen muğâyir buluna*" (s. 23) şeklinde tarif edilerek biri 4 beyitlik Türkçe ve diğeri ise 5 beyitlik Farsça iki şiir örnek verilmiştir.

Reddü's-sadr ale'l-aczin nev'-i evveli "*oldur ki lafz-ı evvel bi-'aynihi 'aczde mezkûr ve yine evvelki ma'nâ murâd olunacağdır*" (s. 24) şeklinde ve nev'-i sâni ise "*nev'-i evvel gibi şadrda vâki' olan kelime bi-'aynihi 'aczde zikr olunursa da evvelki ma'nâ murâd olunmayacağdır*" (s. 25) şeklinde tarif edilmiştir. Burada nev'-i evvele Dîkü'l-Cin lakabıyla bilinen Ebû Muhammed Abdüsselâm bin Rağbân'a ait Arapça bir beyit (Nisâbü'rî: 8), Mehmed Mihrî'ye ait biri Türkçe 3 beyitten, diğeri ise Farsça 4 beyitten oluşan 2 şiir misal getirilmiştir. Nev'-i sâniye ise Sa'âlibî'ye ait Arapça bir beyit, müellifin kendisine ait Türkçe ve Farsça her biri üç beyitten müteşekkil iki şiir misal getirilmiştir. Nev'-i sâniye misal getirilen Sa'âlibî'nin "فَأَنْفِ الْبَلَابِلِ بِأَحْتِسَاءِ بَلَابِلٍ / وَإِذَا الْبَلَابِلُ أَفْصَحَتْ بِلُغَاتِهَا"

şeklindeki Arapça beyti, Telhîsü'l-Miftâh'ta da geçmektedir (Yanık vd. t.y.: 155). Müellif, Sa'âlibî'nin beytinde geçen belâbil kelimesi hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "*Evvelki belâbil bülbülüñ cem'îdir enf nefyendendir emrdir ve soñraki belâbil belbâlüñ cem'îdir ki ihzân murâd olur ve nihâyetdeki belâbil bülbüleniñ cem'îdir ki hamr [i]brîkine derler*" (s. 26).

Eserin 27 ile 28. sayfaları arasında "iştikâk" konusu yer almaktadır. Mehmed Mihrî, belâgat ve fesâhat âlimlerinin iştikâka iktizâb ismini de verdiklerini belirtmiş ve bazı âlimlerin onu, cinâsın çeşitlerinden biri olarak da gösterdiklerini vurgulamıştır. Müellif, iştikâk sanatını iki kısma ayırmıştır. Bunlardan birinci kısmı "*yek-digerinden müştak olan kelimeteyn ma'nen müttefik ve nev'-i sâni ma'nen muhâlif bulunacaqdır*" (s. 27) şeklinde tarif etmiş ve Kur'ân'dan "اسْتَعِزُّوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا" (Nûh: 10) ayetini misal getirmiştir. Söz konusu ayetten sonra Ebî Firâs Hemedânî'ye ait Arapça bir beyit (Muhammed b. Şerîf (h.zl.) 2000: 23) ve Farsça birer beyit örnek verilmiştir. Nev'-i sâni içinse "*harfleri biribirinden müştak ve ma'nen muhâlif olan*" (s. 27) denildikten sonra Şuarâ Suresi'nin "قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ" şeklindeki 168. ayetini örnek vermiştir. Müellif, bu ayetteki قَالَ ve قَالِينَ kelimeleri için "*قال kavldendir ve قَالِينَ dandır ki düşmenlik ma'nâsınadır*" (s. 27) ifadesini kullanarak iki kelimenin birbirinden türediğini ancak farklı manalara sahip olduklarını belirtmiştir. Daha sonra nev'-i sâni için İbni Şeyhân es-Sâlimî'ye ait Arapça 2 beyit (<http://poem.afdhl.com/text-16523.html>) [erişim tarihi: 13.05.2016] ve Şems-i Fahrî'ye ait Farsça 3 beyit misal getirmiştir. Söz konusu Farsça beyitlerin Şems-i Fahrî'ye ait olduğu müellif tarafından bildirilmiştir.

İştikâk konusundan sonra ele alınan "escâ'" konusu eserin 28 ile 32. sayfaları aralığını kapsamaktadır. Müellif, sec'i "*luğatde kıumru âvâzına ve hedîr-i hamâmeye ve ıstılâhda dañi kelâm-ı menşûrdan iki fâşılanıñ âhirde hurûf-ı vâhid üzere muvâfaqat eylesine denilir*" (s. 28) şeklinde tarif ettikten sonra mütevâzî, mutarraf ve mütevâzın olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Bunlardan sec'-i mütevâzîyi "*kelâm-ı menşûrdan iki fâşılanıñ veznde ve 'aded-i hurûfda ve harf-i revide muvâfik ve müsâvî olmasıdır*" (s. 28), sec'-i mutarrafi "*neşirden iki fâşılanıñ tevâfuğuna derler*" (s. 29) ve sec'-i mütevâzını ise "*kelâm-ı menşûrdan iki fâşılanıñ ancak veznde muvâfaqat eylesidir*" (s. 30) şeklinde tarif etmiştir. Burada sec'-i mütevâzîye misal getirilen "فِيهَا سُرٌّ مَرْفُوعَةٌ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ" (Gâşîye: 13-14) ayetleri, sec'-i mutarrafa misal getirilen "مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا" (Nûh: 13-14) ayetleri ve sec'-i mütevâzına misal getirilen "وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" (Saffat: 117-118), "وَرَبِّكَ" (Müddessir: 3) ayetleri ile Arapların "مَا أَبْعَدَ مَافَاتٍ وَمَا أَقْرَبَ مَا هُوَ أَنتَ" cümlesi Telhîsü'l-Miftâh'da da bahsedilen konulara örnek verilmişlerdir (Yanık vd. t.y.: 156). Bu ayetlerin yanı sıra sec'-i mütevâzîye 1 hadîs-i şerif ve 1 Arapça cümle; sec'-i mutarrafa 1 Arapça cümle, müellife ait üçer beyitlik biri Türkçe ve biri Farsça 2 şiir; sec'-i mütevâzîye ise Arapça bir cümle, İnşirâh Suresi'nin 7 ile 8. ayetleri, bir bedevînin oğluna nasihatini içeren Arapça bir bölüm (söz konusu bölüm için bkz. Zemahşerî: 183), Taftazânî'nin Mutavvel adlı eserinde de

bahsedilen konuya misal getirilen Arapça bir beyit (Taftâzânî, t.y.: 456)² ve 2 beyitlik Farsça bir şiir daha örnek verilmiştir.

Müellif, sec'in çeşitleri için getirdiği bazı misallerin istişâd yönleri hakkında bilgi vermiştir. Söz gelimi sec'-i mütevâziye misal getirilen "وَأَتَيْنَاهُمَا الْكُتَابَ الْمُسْتَقِيمَ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" (Saffat: 117-118) ayetlerindeki مُسْتَقِيمٌ ve مُسْتَقِيمٌ kelimeleri hakkında şu açıklama yapılmıştır: "مُسْتَقِيمٌ ve مُسْتَقِيمٌ bir vezn üzeredirler ammâ ħarf-i revîde birbirlerine muhâliflerdir" (s. 30).

Mehmed Mihrî, nesirdeki sec'in nazımdaki kafiye hükmünde olduğunu belirttiikten sonra "ehl-i inşâ nezdlerinde sec' de kaçır-ı fikra maflûbdur" (s. 31) diyerek inşâ âlimlerinin sec'e bakışına değinmiştir. Daha sonra Sâhib İsmâ'il bin Abbâd'ın sec'le ilgili bir cümlesini alıntılarlamıştır. Müellif, aynı zamanda Arap fasihlerinin konuyla ilgili görüşlerini de nakletmiştir.

Eserin 32 ile 33. sayfaları arasında "tezâd" sanatı anlatılmaktadır. Müellif, tezâd sanatını şu şekilde tarif etmiştir: "Tezâd âna derler ki iki zîd olan ve birbirine gelen ma'naları bir maħalde cem' eyleyeler ve ol cem' yâ iki faşl cihetinden olur يُحِي وَيُمِيثُ [Bakara: 258] gibi veyâħod iki ħarf nev'inden olur اِكْتَسَبَتْ مَا عَلَيْهَا مَا اِكْتَسَبَتْ [Bakara: 286] gibi. Zîrâ lâm'da ma'nâ-yı intifâ' ve 'alâ'da ma'nâ-yı tazarrur vardır" (s. 32). Bu tariftten sonra "وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا" (Rûm: 6-7) ayetleri misal getirilmiştir. Mehmed Mihrî'nin tezâd sanatına örnek gösterdiği yukarıdaki ayetlerin tamamı Telhîsü'l-Miftâh'da da bahsedilen sanata örnek verilmiştir (Yanık vd. t.y.: 129-130). Tezâd bahsi, müellife ait üçer beyitlik biri Türkçe, biri Farsça 2 şiir örneği ile sonlandırılmıştır.

Eserin 34 ile 35. sayfaları arasında "i'nât" konusu bulunmaktadır. Mehmed Mihrî, i'nâtın kelime manasının konuşanı meşakkate düşürmek olduğunu vurgulamış ve i'nâta lüzûmu mâ lâ-yelzem adının da verildiğini dile getirmiştir. Daha sonra i'nâtın terim manasını vermiştir. Buna göre i'nât "oldur ki ħarf-i ridf veyâħod revîden evvel sec' de lâzım olmayan ħarfî mücerred tezyîn için getüreler fâraza getürmeseler daħi sec' ve kâfiye ansız tamâm oldurdu" (s. 34). Müellif, i'nât konusunu Ebû'l-Alâ el-Ma'arrî'ye ait olup Kazvînî'nin el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâga adlı eserinde de bahsedilen konuya misal getirilen Arapça 2 beyit (t.y.: 408) ve müellife ait 6 beyitlik Farsça bir şiir ile nihayete erdirmiştir.

Eserin 35 ile 36. sayfaları arasında "istiâre" sanatına yer verilmiştir. Müellif, istiâreyi "ārîyet t̄arîķiyle bir şey'i almaħdır ve beyne'l-ma'neyn 'alâķa-i müşābeh̄et olan kelimeye denilir" (s. 35) şeklinde tarif ettikten sonra Telhîs'te istiârenin karîneleri bahsine misal getirilen "فَإِنِّي أَيْمَانًا نَيْرَانًا / فَإِنِّي تَعَاوَا الْعَدْلَ وَالْإِيمَانَ" beytini örnek vermiş ve söz konusu beyit hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Ya'nî eger siz ey kâfirler 'adl u imânî kerîh 'add eyleyip onu kabûlden i'râz eyleseniz pes taħķîken bizim yeminlerimizde nîrân vardır ya'nî ellerimizde şol süyûf vardır ki şu'le-i nîrân gibi berķ vurur ve leme'ân kılar" (s. 35). İstiâre konusu müellife ait üçer beyitlik biri Türkçe ve biri Farsça 2 şiir ile tamamlanmıştır.

² Mutavvel'de geçen söz konusu beyit şu şekildedir: "هو البحر جودا و الكرام جداول / هو الشمس قدرا و الملوك كواكب". Mehmed Mihrî'nin eserinde bu beytin sonundaki "جداول" kelimesinin yerinde "ميازيب" kelimesi bulunmaktadır.

Eserin 36 ile 38. sayfaları arasında "tazmînü'l-müzdevic" konusu anlatılmaktadır. Tazmîn-i müzdevic "*oldur ki sec' ve kavâfi ri'âyet olunduğdan soñra ba'zı lafzlar getüreler ki veznde ve kâfiyede birbirine müşâbih olalar*" (s. 36) şeklinde tanımlanmıştır ve konuya Neml Suresi'nin 22. ayeti, Arapça bir beyit, Mehmed Mihrî'ye ait 3 beyitlik Türkçe ve 4 beyitlik Farsça şiirler misal getirilmiştir. Burada Mehmed Mihrî'nin tazmînle ilgili cümleleri İbnü Kayyim el-Cevziyye'nin el-Fevâidü'l-Müşevvik ilâ Ulûmi'l-Kur'ân adlı eserinde yaptığı tazmîn tarifinin tercümesi mahiyetindedir (1982: 344). Aynı zamanda konuya örnek verilen Neml Suresi'nin 22. ayeti ile bahsedilen Arapça beyit de İbnü Kayyim el-Cevziyye'nin söz konusu eserinde tazmîne misal getirilmiştir.

Tazmîn-i müzdevic konusundan sonra eserin 38. sayfasında "ihâm" sanatı ele alınmıştır. Müellif, ihâm sanatını şu şekilde tarif etmiştir:

"İhâm iki ma'nâya şâmil kelimeye denilir. Meşelâ şâ'ir veyâhod münşî qarâyin-i sec' ü ebyâtda bir kelime getürürler ki anıñ bir ma'nâsı qarîbü'l-fehm ve diğeri ba'idü'l-fehm olup müstemi' ol kelimeniñ istimâ'ında fikr ü endişesin qarîbü'l-fehm olan ma'nâya zâhib olur ve kâ'ilin murâdı ise ba'idü'l-fehm olan ma'nâ olacağdır" (s. 38).

Bu tariftten sonra biri Arapça, ikisi Farsça olmak üzere 3 beyit örnek olarak verilmiştir.

Eserin 38 ile 40. sayfaları arasında "iltifât" konusu yer almaktadır. İltifât

"yüz çevirip teveccüh ederek merâsim ve istifsâr-ı hâtırı edâ' ve tertib-i kelâmda bir şey'e râci' olan zamîr veyâhod fî'li ibdâl edip gâh mütekellim ve gâh muhâtab ve gâh gâ'ib şîğasını isti'mâl eylemege denilir. Meşelâ şâ'ir veya münşî bir ma'nâ söyler ve anıñ 'aķabinde mişl veya vech-i âherle söyledigi ma'nâya ric'at eder" (s. 38-39)

şeklinde tarif edildikten sonra konuyla ilgili İsrâ Suresi'nin 81. ayeti ve Mehmed Mihrî'ye ait 5 beyitten müteşekkil Türkçe bir şiir misal getirilmiştir. İsrâ Suresi'nin 81. ayeti el-Fevâidü'l-Müşevvik ilâ Ulûmi'l-Kur'ân'da da iltifât konusuna misal getirilmiştir. Bu sureye Telhîsü'l-Miftâh'ta ise tezyîl konusu anlatılırken yer verilmiştir.

Eserin 40 ile 45. sayfaları arasında "teşbîh ve çeşitleri" hakkında bilgi verilmiştir. Mehmed Mihrî, teşbîhi "*müşâreket-i ma'nâda bir şey'i bir şey'e beñzetip müttehidü'l-vişâl 'add ve zannetmekdir. Meşelâ şu âdem arslandır dedigimizde şüret-i şecâ'atde müttehidü'l-vişâl bulunmuşdur âdem müşebbeh ve arslan müşebbehün bih ve şecâ'at de vech-i müşebbehdir"* (s. 40) şeklinde tarif ettikten sonra fesâhat âlimleri tarafından teşbîhin; mutlak, tafdüil, meşrût, kinâyet, tesviyet, aks ve izmâr olmak üzere 7 kısma ayrıldığını belirtmiştir. Bunlardan teşbîh-i mutlakı "*oldur ki münşî veya şâ'ir edât-ı teşbîh ile bir şey'i bir şey'e teşbîh eder"* (s. 40) şeklinde tanımlamış ve teşbîh edatlarının Arap dilinde "mişl, kâne ve yüşâbih", Fars dilinde "çünân, hem-çün, -âsâ, pindârî, güyâ,³ ve mânend" ve Türkçede ise "gibi" olduğunu dile getirmiştir. Müellif, teşbîh edatlarını yukarıdaki gibi sıraladıktan sonra teşbîh-i tafdüil "*oldur ki bir şey'i bir şey'e teşbîh edip min-ba'd müşebbehi müşebbehün bihe tercih ve tafdüil ede"* (s. 40) şeklinde tarif etmiş ve teşbîh-i mutlak ile teşbîh-i tafdüle ortak

³ Metinde şeklinde imlâ edilmiştir.

olmak üzere kendisine ait üçer beyitlik biri Türkçe ve biri Farsça 2 şiir örnek vermiştir. Teşbîhin diğer çeşitlerinden teşbîh-i meşrû "oldur ki şart tarîkiyle bir şey'i bir şey'e teşbîh ede" (s. 41), teşbîh-i kinâyet "oldur ki bî-edât-ı teşbîh bir şey'i bir şey'e teşbîh edip müşebbehden müşebbehün bihiyle iktifâ eyleye" (s. 42), teşbîh-i tesviyet "oldur ki bir şıfatı âher bir şıfata teşbîh edip min-ba'd ol iki şıfat için bir şıfat getirüle" (s. 42), teşbîh-i aks "oldur ki bir şey'i bir şey'e nisbet verip ba'd-ez-ân ol nesneyi 'aksiyle teşbîh ede" (s. 43) ve teşbîh-i izmâr ise "oldur ki bir şey'i bir şey'e teşbîh edip şüret-i zâhirde kâ'iliñ maşşûdu ol teşbîh olmayıp hâlbuki murâdı o olacaqdır" (s. 44) şeklinde tanımlanmıştır.

Teşbîhin çeşitlerinden teşbîh-i meşrûta Arapça ve Farsça birer beyit, teşbîh-i kinâyete Ebû Nuvâs'ın Arapça iki beyti ve Farsça iki beyit, teşbîh-i tesviyete Mehmed Mihrî'ye ait 5 beyitlik Farsça bir şiir, teşbîh-i aksa Mehmed Mihrî'ye ait üçer beyitlik biri Türkçe ve biri Farsça iki şiir ve teşbîh-i izmâra yine Mehmed Mihrî'ye ait 6 beyittten müteşekkil Farsça bir şiir misal getirilmiştir. Teşbîhin çeşitlerinden teşbîh-i meşrûta misal getirilen "عَرَمَاتُهُ مِثْلُ / لَوْ لَمْ يَكُنْ لِلنَّاقِيَاتِ أَفْوَلُ / النُّجُومِ نَوَاقِيًا" beyti, Reşîdüddîn Vatvât'a ait olup Telhîsü'l-Miftâh'ta da bahsedilen konuya örnek verilmiştir.

Eserin 45 ile 46. sayfaları arasında "siyâkatü'l-a'dâd" konusu bulunmaktadır.⁴ Mehmed Mihrî, siyâkatü'l-a'dâd "oldur ki birkaç efrâd getirip ve her biri memdûha isnâden nasağ-ı vâhid üzere ta'dâd oluna" (s. 45) şeklinde tarif ettikten sonra kendisine ait 6 beyitlik Türkçe bir şiir misal getirmiş ve aynı zamanda söz konusu şiirin leff ü neşr için de örnek teşkil ettiğini belirtmiştir.

Eserin 46 ile 47. sayfalarında "tensîkü's-sıfât" konusu ele alınmıştır. Müellif, tensîkü's-sıfâtı "tensîk nîzâm üzere dizmek ve nîzâma komağdır. Meselâ şâ'ir veyâhod münşî nazm ve neşrde tertîb-i mütevâtîr ile birkaç şıfatı yâd eder" (s. 46) şeklinde tarif ettikten sonra kendisine ait Hıdiv İsmail Paşa'yı öven şu şiiri misal getirmiştir:

"Kerîm ü 'âdil ü ferhunde-peyker

Sikender-haşmet ü Şâpûr-manzar

Sipîhr-i devlet ü mihr-i 'adâlet

Meh-i evc-i sa'âdet kevkeb-i ferr

⁴ Belâgatle ilgili kitaplarda kendisine çok fazla yer verilmeyen "siyâkatü'l-a'dâd" konusunu M. Orhan Soysal şu şekilde ele almıştır: "Bir mîsrâ veya beyitte, isim türünden birkaç kelime söyledikten sonra, onları uygun bir biçimde bir diğerine bağlama san'atıdır.

Ağlasun Nâmuk Kemâl'e rûz u şeb

Nâs u kırtâs u kemâlât-ı edeb

Manâstırlı Rif'at

(Nâmuk Kemâl'e gece gündüz, insanlar, kâğıtçılar ve edebiyatçılar ağlasın). Mîsrâ'lardaki bütün isimler 'ağlasun' fiiline bağlanarak siyâkatü'l-a'dâd yapılmıştır" (2005: 81).

Hıdiv-i Mısr İsmâ'îl Paşa

Mübârek-ţâli' ol pâkîze-gevher

Şu'â-ı şu'le-i hürşid-i 'adli

Zemîn-i Mısrı kılmışdır münevver

Kemâl-i şıdk u ihlâş üzre Mihrî

Du'â-yı devleti eyle mükerrer

Cihân turduçça 'izz ü devlet ile

Ṭura ol 'adl-rân-ı sa'd-ı aḥter" (s. 46-47).

Eserin 47 ile 48. sayfaları arasında "mütelevvin" konusuna yer verilmiştir. Mütelevvin "*rengâreng olan ve efkârında şâbit olmayıp oynaç mizâc olana denilir. Meşelâ şâ'ir iki vezn üzere oḡunur bir beyt söylet*" (s. 47) şeklinde tarif edilmiş ve müellife ait 6 beyitten müteşekkil Farsça bir şiir konuya örnek verilmiştir.

Müellif, eserin 48 ile 49. sayfalarında "tecâhül-i ârif" sanatının tarifi ve misallerine yer vermiştir. Tecâhül-i ârif "*oldur ki bir nesneyi bilip de bilmemezlik eyleye*" (s. 48) cümlesiyle tarif edilmiş ve ardından konuya Arapça 1 beyit ile müellife ait 6 beyitlik Türkçe bir şiir misal getirilmiştir.

Eserin 49 ile 50. sayfaları arasında "su'âl ve'l-cevâb" konusu bulunmaktadır. Mehmed Mihrî, su'âl ve cevâb için "*oldur ki bir muḡâţab peydâ edip mısrâ'-ı evvelde su'âl ve mısrâ'-ı şânide cevâb irâd ola*" (s. 49) cümlesini kullandıktan sonra kendisine ait üçer beyitlik biri Türkçe ve biri Farsça 2 şiiri örnek vermiştir.

Eserin 50 ile 52. sayfaları arasında "muvaşşah" konusuna yer verilmiştir. Mehmed Mihrî muvaşşahı, bir şeyi süsleme veya bendleri birbirine bağlama işi olarak tarif ettikten sonra onunla bir isim, bir beyit veya bir tarih meydana getirilebileceğini söylemiştir: "*Muvaşşah bir şey'îñ tezyîn olunmasına ve bend bağlamağa denir. Meşelâ şâ'ir bir kaşide veya bir kıt'a veya bir rubâ'î inşâ eder beytleriñ birinci kelime veya birinci ḡarf veyâḡod birinci ḡarf ile âḡir ḡarfleri şıra ile alınıp yazıldıḡda andan bir ism veya bir beyt veya bir târiḡ ḡâsıl olur*" (s. 50). Müellif, muvaşşahın herhangi bir tarihe işaret etmek için yazılması hususuna Hıdiv İsmail Paşa'nın Mısır valiliğine atandığı tarihi gösteren 10 beyitlik Farsça bir şiiri misal getirmiştir. Bu şiirin her beytinin ilk ve son harflerinin ebced değerleri müellif tarafından beyitlerin yanına yazılmıştır. Bu değerler toplandığında H. 1279/M.1863 tarihi elde edilmektedir. Bu tarih, İsmail Paşa'nın Mısır valiliğine atandığı tarihi göstermektedir.⁵

⁵ Atilla Çetin, İsmail Paşa'nın Mısır valiliğine 1863 tarihinde atandığını atandığını belirtmiştir (2001: 117).

Eserin muvaşşah konusundan sonraki kısmında "aksâm-ı şî'r" başlığı altında gazel, kasîde, teşbîb, tercî-i bend, musammat, müstezâd, mu'ammâ, lugaz, rubâ'î, ferd ve mesnevî konuları ele alınmıştır. Müellif, şîir pazarının sarrafları nezdinde manzum sözlerin yukarıda zikredilen konulardan meydana geldiğini belirtmiştir.

Aksâm-ı şî'r başlığı altında ele alınan ilk konu "gazel"dir. Gazel konusu eserin 52 ile 54. sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif, gazelin köken olarak mugâzeletten türediğini ve terim olarak seven ile sevilen arasındaki sevginin sıfatları ve hallerini anlatan manzum sözlere gazel dendiğini vurguladıktan sonra gazelin en az 5 ve en fazla 15 beyitten oluşmasının makbul olduğunu dile getirmiştir:

"Gazel mugâzeletden müştakdır. Mugâzelet nisvân ile 'aşkbâzlığa ve anlarla olan muhâdeşeye derler. İştîlâh-ı şu'arâ ve ehl-i sühanda maħbûb ve maħbûbeniñ şekl ü şemâyil ve haţţ u hâl ve sâ'ir muħabbete dâ'ir aħvâliniñ ve sıfâtı müştemil olan kelâm-ı mevzûna derler ve ekşer ebyât-ı gâzel on beş ve eķalli beş olmakla bu ikisi 'aded miyânında bulunanları aħsendir" (s. 52).

Mehmed Mihrî, gazel konusuna İbnü'l-Fârîz'a ait 8 beyitlik Arapça bir şîir (<http://al-hakawati.net/arabic/civilizations/diwanindex4a10.pdf> [erişim tarihi: 17.05.2016]: 29-30) ile kendisine ait 6 beyitlik Farsça bir şîiri örnek vermiştir.

Eserin 54 ile 57. sayfaları arasında "kasîde" konusu bulunmaktadır. Müellif, kasîdenin dokuz beyitten fazla olup aynı kafiye ile yazılan şîirler olduğunu söylemiştir. Kasîdenin beyit sayısı ile ilgili herhangi bir mutabakatın olmadığını dile getiren şair konuyla ilgili görüşlere de değinmiştir:

"Kaşîde toķuz beytden ziyâde olup bir kâfiye üzere inşâ olunan eş'âra denir. Bu kaşîdeniñ a' dâd-ı ebyâtında birçoķ iştîlâf olup ba'zılar mutlakâ on ikiden ziyâde olmasını ve ba'zılar on toķuz beyt olmasını iddi'â ederler ise de 'inde'l-ekşer eķalli yigirmi bir ve fużalâ-yı 'Acem nezdlerinde nihâyet müstaħsene yüz beyt miķdârı olmaķdır ammâ 'inde'l-'Arab⁶ yoķdur. Nitekim 'Amr bin Fârîz ħâzretleriniñ tâ'iyesi altı yüz beytden ziyâdedir" (s. 54).

Mehmed Mihrî, kasîde konusuna 10 beyitlik Türkçe-Farsça karışık bir şîir ile Yûsuf Kâmil Paşa'nın Asir'in fethi üzerine yazdığı 12 beyitlik Türkçe bir şîirini (İbnül-Emîn Mahmud Kemal 1890: 195-196) misal getirmiştir.

Eserin 57 ile 61. sayfaları arasında "teşbîb" konusu bulunmaktadır. Mehmed Mihrî, teşbîbi

"şâ'ir kaşîdesin maħbûbuñ cemâl ü kemâliyle tezyîn eylemege ve kendi 'aşķ u muħabbetde olan hâl-i pür-melâlini aña söylemege derler. Ve iştîlâh-ı şu'arâda teşbîb şol birkaç ebyâtdır ki bidâyet-i kaşîdeden medħ-i memdûħa dek anıñ üzerine müştemiledir ki şâ'iriñ ħâţrı anıñla menşâţ olur ħayr her neniñ zikriyle ki ħâţır menşâţ ola ol nev'-i kelâma şu'arâ tenşîf-i ħâţır kıldığı için teşbîb dediler" (s. 57)

şeklinde tarif etmiş ve konuya İsmail Paşa'yı öven kendisinin 28 beyitten müteşekkil Farsça bir şîirini örnek vermiştir.

⁶ Metinde şeklinde imlâ edilmiştir.

Eserin 61 ile 79. sayfaları arasında "tercî-i bend" konusu bulunmaktadır. Müellif, kasîdenin aynı vezin üzere farklı kafiyelerden meydana gelen birkaç kıt'a'ya bölünmesi ve kıt'alar arasında kafiyesi farklı olan bir beytin tekrarlanması sonucu tercî-i bendin meydana geldiğini belirtmiştir. Müellife göre kıt'alar arasında tekrarlanan kısmın, bir beyitten oluşabileceği gibi birkaç beyitten de oluşabilmesi mümkündür:

"Tercî' kaşîdeyi müttefikü'l-evzân ve muhtelifü'l-kavâfi olan birkaç kıt'a'ya taksîm ederek her iki kıt'a arasında kâfiyesi bu kıt'aların kâfiyelerine ğayr-ı muvâfiğ olan bir beyt getürmege dedikleri mişilli mezkûr beyte dağî tercî'-i bend derler. Ba'zen tercî'-i bend beyti cümleleriñ arasında yalnız bir beyt ve ba'zen müte'addid ebyât olur" (s. 61-62).

Mehmed Mihrî, tercî-i bend konusuna biri Türkçe ve biri Farsça olmak üzere 2 şiir misal getirmiştir. Bu şiirlerden Türkçe olanı Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi'nin (Kutlar 2004: 247-253), Farsça olanı ise Hâtifi'nindir (<http://ganjoor.net/hatef/divan-hatef/tarjeeband/> [erişim tarihi: 10.05.2016]). Mehmed Mihrî'nin tercî-i bend için Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi'nin ilk 56 beytini misal getirdiği şiiri, tercî-i bend olmayıp Bağdatlı Rûhî'nin meşhur terkîb-i bendine terkîb-i bend nazım şekliyle yazılan naziresidir.

Eserin 79 ile 83. sayfaları arasında "musammât" konusu ele alınmıştır. Müellif, musammâtı

"veznde ve kâfiyede müttefik olan mısra'lardır ki kâfiyeden mâ'adâ veznde mısra'-ı âhîrle müttefik olalar. Musammât dört mısra'dan on mısra'a varıncaya dek şağîh olur. Ya'nî şi'ri dört bahş ederler. Üç bahşe dek bir güne kâfiye getürürler dördüncü bahşinde aşıl kâfiye getürürler ki şi'riñ binâsı ol kâfiye üzere ola ve kezâlik beş bahş veya altı bahş veya yedi bahş eyleseler ona varıncaya dek buña göre kıyâs eyle" (s. 79-80)

şeklinde tarif ettikten sonra musammâtın kendi içerisinde bendlerin mısra sayılarına göre murabba', muhammes, müseddes, müsebbâ', müsemmen, mütesâ' ve mu'aşşer gibi çeşitlerinin olduğunu vurgulamıştır. Musammâtın çeşitlerinden murabbaya 2 bendden oluşan Farsça bir şiir misal getirildikten sonra Fevzî'nin, Ali Rıza Paşa'nın bir gazeline yaptığı tahmîse yer verilmiştir. Söz konusu tahmîs 10 bendden oluşmaktadır.

Eserin 83 ile 84. sayfaları arasında "mütezâd" konusuna yer verilmiştir. Mehmed Mihrî, mütezâdı "*şol kelâm-ı manzûmdur ki anıñ her mısra'ından soñra neşrden bir fiğra ziyâde kıılma ve şart oldur ki neşr-i zâ'id bi-ğasebi'l-ma'nâ ol kelâm-ı manzûmeye merbûğ ola*" (s. 83) şeklinde tarif etmiş ve mütezâd konusuna kendisine ait şu şiiri misal getirmiştir:

"Der-sitâyiş-i Zât-ı Hâzret -edâmallâhu eclâlehu-

İhyâ' edip hatt-ı Mısr ile sevdânı

‘Adl u himemi

Âlâm u sitemden edip âzâde cihânı

Hük-m-i hikemi

Deryâ-yı himem kân-ı keremdir dil ü desti

Meydân-ı şehâda

Dilsîr-i ni'âm eyledi hep pîr ü civânı

Nîl-i keremî

Serheng-i der-i bârgehi olsa sezâdır

Dârâ vü Nerîmân

Hayrân eder debdebe-i hâşmet ü şânı

Hüşeng ü Cemi" (s. 84)

Eserin 84 ile 85. sayfaları arasında "muammâ" ve 85 ile 86. sayfaları arasında ise "lugaz" konusu yer almaktadır. Mehmed Mihrî, muammâda gizlenen bir ismin ima ve işaret yoluyla, lugazda ise insan dışındaki herhangi bir nesnenin bazı sıfat ve alâmetlerinin zikredilmesi yoluyla anlatıldığını belirtmiştir. Muammânın ta'miye kökünden türetildiğine de değinmiştir:

"şol kelâm-ı mevzûna derler ki esmâdan bir ism üzere remz ve imâ tarîkiyle delâlet eyleye. Ve mu'ammâ ta'miyeden müştâktır. Ve ta'miye örtmege derler ve münâsebet beyne'l-ma'neyeyn oldur ki bu nev'-i kelâmda dahî setr etmek vardır. Zirâ bunda bir kimseniñ ismini setr edip bir tarîkiyle aña işâret ederler" (s. 84-85).

Lugaz "*şol kelâm-ı mevzûndur ki eşyâdan bir şey'in zâtına delâlet eyleye ol şey'in ba'zı şifât ve 'alâmâtını zikr etmekle" (s. 85).* Müellif, muammâ için kendisine ait Farsça 1 beyit, lugaz içinse biri Arapça üç beyitten ve diğeri Farsça iki beyitten müteşekkil 2 şiir misal getirmiştir. Lugaz için misal getirilen Farsça 2 beyitte ay ve güneş isimlerinin sorulduğu Mehmed Mihrî tarafından belirtilmiştir.

Eserin 86 ile 87. sayfalarında "rubâ'î" konusu anlatılmaktadır. Mehmed Mihrî, rubâ'îyi "*şol iki beytdir ki bir veznde ve üç kâfiye şâhibi ola" (s. 86)* şeklinde tarif ettikten sonra İbnü'l-Fârız'ın Arapça bir dördlüğü ile kendisinin, İsmail Paşa'yı öven Farsça bir dördüğünü misal getirmiştir.

Rubâ'îden sonra "kıt'a" konusu gelmektedir. Kıt'a konusu eserin 87. sayfasında ele alınmıştır. Müellif, kıt'ayı "*şol müttefikü'l-evzân ve'l-kavâfi olan birkaç ebyâtdır ki ma'la'ı olmaya" (s. 87)* şeklinde tarif etmiş ve konuya kendisine ait 3 beyitten müteşekkil Farsça bir şiirini örnek vermiştir.

Eserin 87 ile 88. sayfaları arasında "ferd" konusu bulunmaktadır. Ferd "*bir beytdir ki bir kâfiye veya iki kâfiye şâhibi ola" (s. 87)* şeklinde tarif edildikten sonra Arapça ve Türkçe birer beyit misal getirilmiştir.

Mehmed Mihrî, eserini "mesnevî" konusu ile nihâyete erdirmiştir. Müellif, mesnevîyi "*şol mütevâfikatü'l-evzân ve mütehâlifetü'l-kavâfi olan ebyâtdır ki her birisi iki kâfiye şâhibi ola" (s. 88)* şeklinde tarif etmiş ve kendisine ait 8 beyitlik Türkçe bir şiirini konuya misal getirmiştir.

Sonuç

Osmanlı'nın İstanbul ve İran gibi yerlerinde memurluklarla vazifelendirilmiş, Mısır ve Sudan gibi ülkelere gitmiş olan Mehmed Mihrî, Arapça, Türkçe, Farsça, Fransızca ve İngilizcede gramer, belâgat, seyahatname vb. konularda çeşitli eserler kaleme almış velûd şahsiyetlerden birisidir. Mehmed Mihrî'nin el-Eserü'l-Celîl fî Medh Alâ İsmâîl adlı eseri, belâgatin bazı konuları ile bazı nazım şekillerini anlatmaktadır. Eser, Telhîsü'l-Miftâh, el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâga, Mutavvel vb. gibi eserler kaynak alınarak ve müellifin yanı sıra İbnü'l-Fârîz, Hâtif-i İsfâhânî, Yûsuf Kâmil Paşa, Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi, Ebû'l-Alâ el-Ma'arrî, Ebî Firâs Hemedânî, Tantarânî vb. gibi şairlerin şiirlerinden misaller getirilerek yazılmıştır.

Mehmed Mihrî'nin bu çalışmada ele alınan eserinin, belâgatin bazı konuları ile bazı nazım şekillerini misaller eşliğinde anlatması, siyâkatu'l-a'dâd ve mütelevvin gibi belâgat kitaplarında çok fazla rastlanılmayan konuları ihtiva etmesi, müellif tarafından Mısır hıdivi İsmail Paşa'ya yazılan methiye türünde şiirler içermesi, misal getirilen şiirlerin büyük çoğunluğunun müellife ait olması vb. gibi hususlardan ötürü ilgili konular üzerine yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı aşikârdır.

Kaynakça

- ARSLAN, Mehmet (2014). "Mehmed Mihrî, Kerküklü". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2353> [erişim tarihi: 17.05.2016].
- BATISLAM, Dilek (2011). "Kerküklü Mehmed Mihrî'nin Sudan Seyahatnamesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 18 (1): 295-304.
- ÇETİN, Atilla (2001). "İsmâîl Paşa, Hidiv". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 23. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 117-119.
- Hatîb el-Kazvînî (t.y.). *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Hâtif-i İsfâhânî. *Dîvân-ı Eş'âr*. <http://ganjoor.net/hatef/divan-hatef/tarjeeband/> [erişim tarihi: 10.05.2016].
- <http://poem.afdhl.com/text-16523.html> [erişim tarihi: 13.05.2016].
- İbnü Kayyim el-Cevziyye (1982). *el-Fevâidü'l-Müşevvik ilâ Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnül-Emîn Mahmud Kemal (1890). *Eser-i Kâmil Paşa*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- İbnü'l-Fârîz. *Dîvân*. <http://al-hakawati.net/arabic/civilizations/diwanindex4a10.pdf> [erişim tarihi: 17.05.2016].
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Dîvân*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10592,arpaeminizade-samipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 10.05.2016].
- Mehmed Mihrî (1884). *et-Tuhfetü'l-Abbâsiyye li'l-Medreseti'l-Aliyetti't-Tevfikiyye*, Mısır: Bulak Matba'ası.
- Muhammed b. Şerîf (hzl.) (2000). *Ebî Firâs Hemedânî Dîvân*. Kuveyt: Hukûku't-Tab'u Mahfûza.
- Nîsâbü'rî. *Ukalâu'l-Mecânîn*. <http://al-hakawati.net/arabic/civilizations/274.pdf> [erişim tarihi: 13.05.2016].
- ÖZEĞE, Seyfettin (1973). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. C. II. 463.

- ÖZEGE, Seyfettin (1975). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. C. III. 1177, 1211.
- SOYSAL, M. Orhan (2005). *Edebî San'atlar ve Tanınması*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- Taftâzânî (t.y.). *Kitâb-ı Mutavvel li-Taftâzânî ve be-Hâmişihî Hâşiyetü's-Seyyid Mîr Şerîf*. Kum: Mektebetü'd-Dâverî.
- TERZİBAŞI, Ata (2013). *Kerkük Şairleri*. İkinci Kitap (3,4 ve 5. Ciltler (Yeni Harflere Aktaranlar: Duygu Dalbudak, Çağdaş Albayrak). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler* (1986). C. 6. İstanbul: Dergâh Yay. 210-211.
- UZUN, Tacettin (2003). "el-Kasîdetu't-Tantarâniyye". *bilimname*. III: 153-160.
- YANIK, Nevzat H., M. Kılıçlı, M. S. Çögenli (t.y.). *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân'ın Eşsiz Belâgatı*, İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım.
- YETİŞ, Kâzım (2006). "Belâgat, Rhétorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamalı Bibliyografyası". *Belâgattan Retoriğe*. İstanbul: Kitabevi Yay. 57-114.
- ZEMAŞERÎ. *Rebî'ü'l-Ebrâr*. http://www.mohamedrabeea.com/books/book1_8183.pdf [erişim tarihi: 13.05.2016].

